शिक्षण सिकाइमा शैक्षिक सामग्रीको प्रभावकारीता

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र संकाय पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह एम.एड द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि प्रस्तुत शोधपत्र

शोधार्थी

गुरुबहादुर कार्की

परीक्षा रो.नं.: २१४००२९/२०६७

त्रि.वि.वि. दर्ता नं. : ९-२-२२४-१४९-२००४

शैक्षिक वर्ष : २०६५/०६६

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

इन्द्रपुर, मोरङ

बैशाख, २०७०

शिक्षण सिकाइमा शैक्षिक सामग्रीको प्रभावकारीता - गुरुबहादुर कार्की

विषय : <u>सिफारिस पत्र ।</u>

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन मूल विषयको आवश्यकता पूरा गर्नको लागि गुरुवहादुर कार्कीले **शिक्षण सिकाइमा शैक्षिक सामग्रीको प्रभावकारीता** शीर्षकमा तयार पार्नु भएको शोधपत्र स्वीकृतिका लागि मूल्याङ्कन समितिमा पेस गरिएको छ ।

....

भोजराज घिमिरे

शोधनिर्देशक

मिति : अप्रिल १५, २०१३

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय सुकुना वहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर मोरङ, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्नक विषय लिई शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तहमा अध्ययनरत छात्र गुरुवहादुर कार्कीले एम.एड्. द्बितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि तयार गर्नु भएको **शिक्षण सिकाइमा शैक्षिक सामग्रीको प्रभावकारीता** शीर्षकको शोधपत्र मुल्याङ्कन गरी मूल्याङ्न समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

क्र.स. नाम पद
हस्ताक्षर

१. लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ कार्याक्रम संयोजक

....

२. भोजराज घिमिरे शोध निर्देशक

....

३. प्रा.स्वयं प्रकाश ज.ब.रा. बाह्य परीक्षक

....

मिति : अप्रिल २६, २०१३

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यलय शिक्षा शास्त्र संकाय अर्न्तगत पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग स्नाकोत्तर तह दोश्रो वर्ष शोधपत्र लेखन कार्यको आशिंक आवश्यकता पूरा गर्न **शिक्षण सिकाइमा शैक्षिक सामग्रकिो प्रभावकारीता** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र पुरा गर्न प्रारम्भ देखी अन्त्य सम्म नियमित सुपरिवेक्षण, मार्ग निर्देशन र अमुल्य सुझाव सह-प्रध्यापक श्री भोजराज घिमिरे र शोधलाई आवश्यक सुझाव र स्विकृती प्रदान गर्नु हुने विभागिय प्रमुख उप-प्रध्यापक श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ ज्यूमा हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु साथै यस विभागका सम्पूर्ण आदरणीय गुरुहरुप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

अध्ययनको कममा तथ्यांक एवम् सुचना उपलब्ध गराएर सहयोग पुऱ्याउनु हुने नमुना छनौटमा परेका विद्यालयको प्र.अ., शिक्षक, सहयोगी कार्यकर्ता, वि.व्या.स. अध्यक्ष, श्रोत व्याक्ति, विद्यार्थी र अभिभावकहरु प्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । साथै अध्ययनको कममा अमुल्य सहयोग र सुझाव दिने इलाम दानावारीका मित्र लोकबहादुर खड्का र झापा पृथ्वीनगरका मित्र गुम्बबहादुर थापा प्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु । शोध पत्र लेखन कार्यमा निरन्तर सहयोग पुऱ्याउने मेरी श्रीमति कल्पना कार्की र समयको व्यवस्थापन मिलाइदिनु हुने मेरा सम्पूर्ण परिवारलाई हृदय देखिनै धन्यवाद दिन चाहान्छु । अन्त्यमा यस शोध पत्रलाई कम्प्युटर टाइप गरी विषेश सहयोग पुऱ्याउने मोर्डन डिजिटल फोटो स्टुडियो तथा कम्युनिकेशन सेन्टरका प्रोपोराइटर श्री धर्मेन्द्र दुलाललाई पनि धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

गुरुवहादुर कार्की

शोधसार

शिक्षण सिकाईमा शैक्षिक सामग्रीको प्रभावकारीता शोध शीर्षकको मुख्य उद्देश्य शैक्षिक सामग्रीको प्रयोगले सिकाइ उपलब्धिमा पारेको प्रभावको अवस्था पत्ता लगाउनु रहेको छ ।

यो अनुसन्धान गुणात्मक र परिमाणात्मक दुवै ढाँचामा आधारित छ । यस अध्ययनमा उदयपुर जिल्ला बाहुनिटार स्रोतकेन्द्र अन्तर्गत पर्ने १२ वटा सामुदायिक विद्यालयहरू जनसङ्ख्याको रूपमा रहेका छन् । त्यसमध्ये ३ वटा सामुदायिक विद्यालयहरूलाई नमूनाको रूपमा लिइएको छ । उक्त ३ वटा विद्यालयका ३ जना प्र.अ., ३ जना विद्यार्थी र ३ जना शिक्षक गरी जम्मा ९ जना नमूनाको रूपमा छनोट गरिएको छ । नमूना छनोट गर्दा उद्देश्यमूलक नमूना छनोट विधि प्रयोग गरिएको छ । नमूना छनोट गर्दा लिङ्ग, क्षेत्र, भौगोलिक अवस्था, जातजातिका आधारमा छनोट गरिएको छ भने अनुसन्धानका साधनमा अन्तरवार्ता सूची, प्रश्नावली र प्रत्यक्ष अवालेकन विधिको प्रयोग गरिएको छ ।

नमुनामा परेका विद्यालयमा गरिएको अध्ययनमा बढी विद्यालयमा शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग गरेको पाइन्छ भने कम मात्रमा विद्यालयले सिकाइमा शैक्षिक सामग्री प्रयोग नगरेको पाइयो । त्यसै गरी दैनिक शिक्षक क्रियाकलापमा विषयवस्तु र पाठको आवश्यकता अनुसार धेरै जसो विद्यालयले शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग तथा प्रदर्शन गर्ने गरेको पाइयो । शैक्षिक सामग्री प्रयोग भएका विद्यालयमा शिकाइ प्रभावकारी भएको पाइयो । शिक्षण सिकाई क्रियाकलापमा शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग गर्न समयमा पाठ्यपुस्तक उपलब्ध नहुनु, शिक्षक निर्देशिका नहुनु, शिक्षक दरबन्दि कम हुनु, प्रर्याप्त शैक्षिकको व्यवस्था नहुनु भौतिक अवस्था कमजोर, शिक्षक र विद्यार्थी विद्यालयमा कम उपस्थिति हुनु, सम्बन्धित निकायबाट अनुगमन नहुनु, मुख्य समस्या रहेका छन् । शैक्षिक सामग्रीको प्रयोगलाई प्रभावकारी बनाउन सबैको सल्लाह अनुसार शैक्षिक सामग्री खरीद निर्माण गर्नु पर्ने शिक्षक र विद्यार्थी नियमित र अनुशासित रुपमा विद्यालयमा उपस्थिति हुनु पर्ने, शिक्षकलाई शैक्षिक सामग्रीको प्रयोगको प्रभावकारीताको सम्बन्धमा तालिम दिनु पर्ने विद्यालयको आर्थिक र भौतिक पक्षको मजबुत बनाउनु पर्ने, सम्बन्धित निकायबाट कडाईको साथ अनुगमन गर्नु पर्ने रहेका छन् ।

यस शोधपत्रका मूख्य सिफारिस (सुझाव) हरूमा विद्यालयमा सम्बन्धित निकायबाट शैक्षिक सामग्रीको निर्माण र कार्यान्वयन सम्बन्धमा कडाइकासाथ निरीक्षण र अनुगमन हुनुपर्ने, प्र.अ. र शिक्षकलाई तालिमको व्यवस्था हुनु पर्ने, समयमा नै पाठ्यपुस्तक उपलब्ध हुनुपर्ने, विद्यालयमा प्रशस्त शिक्षक दरबन्दी हुनु पर्ने, प्र.अ. र शिक्षकहरूलाई दण्ड र पुरस्कारको व्यवस्था गर्नु पर्ने, विद्यालयमा पर्याप्त शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्था गर्नु पर्ने रहेका छन् ।

विषयसूची

पृष्ठ संख्या

सिफारिस पत्र

स्वीकृति पत्र

कृतज्ञताज्ञापन

शोधसार

तालिकासूची

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभुमी १

१.२ समस्याको कथन ३

१.३ अध्ययनको औचित्य ३

१.४ अध्ययनको उद्देश्य ४

१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू ४

१.६ अध्ययनको परिसीमा ४

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन ५

२.२ सैद्धान्तिक खाका ६

२.३ पुनरावलोकनको उपादेयता ८

परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि

३.१ अनुसन्धान ढाँचा ९

३.२ जनसंख्या ९

३.३ छनौट विधि ९

३.४ अनुसन्धानका साधनहरू १०

३.५ साधनको बैद्यता १०

३.६ तथ्याङ्कका स्रोत ११

    ३.६.१ प्राथमिक स्रोत ११

३.६.२ द्वितीय स्रोत ११
३.७ तथ्याङ्क सङ्कलन विधि ११
३.८ तथ्याङ्क विश्लेषण विधि ११
परिच्छेद चार : तथ्याङ्कको प्रस्तुतिकरण व्याख्या र विश्लेषण
४.१ शैक्षिक सामग्रीको प्रयोगको अवस्था १२
४.१.१ विद्यालयमा भएका शैक्षिक सामग्रीको स्थिति १२
४.१.२ विद्यालयमा भएका शैक्षिक सामग्रीको प्रयोग को स्थिति १४
४.१.३ शिक्षण सिकाइमा शैक्षिक सामग्रीको प्रयोगको आवश्यकता १६
४.१.४ शैक्षिक सामग्री प्रयोगमा भएको विकास १७
४.२ शैक्षिक सामग्री प्रयोगले सिकाइ उपलब्धिमा पारेको प्रभाव १७
४.२.१ विद्यालयको सिकाइ उपलब्धिको अवस्था १७
४.२.२ परीक्षा परिणामको तुलना १८
४.२.३ अतिरिक्त क्रियाकलापमा प्रभाव १९
४.३ शैक्षिक सामग्री प्रयोगको कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरू २०
४.४ शैक्षिक सामग्री कार्यान्वयनमा देखिएका समस्या समधानका उपायहरू २२
परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरू
५.१ प्राप्ति २३
५.२ निष्कर्ष २३
५.३ सुझावहरू २४
५.३.१ नीति निर्माण तहको लागि सुझावहरू २४
५.३.२ कार्यान्वयन तहका लागि सुझावहरू २४
५.३.३ अनुसन्धान तहको लागि सुझावहरू २५
सन्दर्भसूची २६
अनुसूची : १ नमुना छनोटका प्र.अ., शिक्षक र विद्यार्थी विवरण २७
अनुसुची : २ अवलोकन फारम २८
अनुसूची : ३ शैक्षिक सामग्रीको व्यवस्थाका लागि प्रश्नावली २९
अनुसूची : ४ शिक्षकका लागि अर्न्तवार्ता प्रश्नावली ३०
अनुसूची : ५ विद्यार्थीको लागि अर्न्तवार्ता प्रश्नावली ३१

अनुसूची : ६ प्र.अ. का लागि अर्न्तवार्ता प्रश्नावली ३२

तालिकासूची

	पृष्ठ सङ्ख्या
१ नमुनाको आकार	९
२ गणित शिक्षणमा प्रयोग हुने शैक्षिक सामग्रीको विवरण	१३
३ शैक्षिक सामग्री प्रयोगको स्थिति	१४
४ शैक्षिक सामग्री प्रयोगको आवश्यकता	१६
५ शैक्षिक सामग्री प्रयोगमा भएको विकास	१७
६ विद्यालयको सिकाई उपलब्धिको अवस्था	१८
७ परीक्षा परिणामको तुलना	१८
८ अतिरिक्त क्रियाकलापमा प्रभाव	१९